

A beruházások koncentrációja és a beruházások kivitelezési ideje

A jövőbeni dinamikus gazdasági növekedésünk jelentős mértékben függ attól, hogy hogyan tudjuk a beruházási tevékenységünket javítani, a beruházások hatékonyságát fokozni. A beruházáshatékonyság változása számos tényező függvénye. Ezen tényezők között is egyik legfontosabb a beruházások kivitelezési ideje és az ezzel szinte párhuzamosan változó befejezetlen állomány. Hazánkban a beruházások kivitelezési ideje, a külföldi tapasztalatok és néhány hazai kedvező eredmény alapján, egyaránt hosszúnak mondható. Ez igen komoly népgazdasági veszteséggel, és egyéb nem kívánatos politikai következményekkel jár. Ilyenformán beruházási tevékenységünk javításának egyik kulcskérdése a kivitelezési idő csökkentése. Ezt jól tükrözi az ezzel a témával foglalkozó cikkek szaporodása is. A Pénzügyi Szemlében korábban *Havas Péter*, *Fazekas Róbert*, valamint *Vértés András* és *Tömpe István* gondolatébresztő cikkeiben¹ fejtették ki véleményüket erről a témáról. A kifejtett nézetekkel egyetértek. Gondolataimmal csak kiegészíteni szeretném azokat.

Egyetértek azzal, hogy a beruházások kivitelezési idejére sok, gyakran ellentétes irányú tényező gyakorol hatást. Véleményem szerint — a szóban forgó cikkekben kifejtetteket is figyelembe véve — a kivitelezési időre ható tényezők közül az alábbiak a legfontosabbak: a beruházások volumene; a megkezdett beruházások száma; a beruházások-építkezések átlagos nagyságának és funkcióinak a növekedése; a beruházások koncentrációja; a beruházások előkészítésének és szervezésének színvonala; az építőipar (és az építőipar ipari háttérének) technikai és technológiai fejlődése, illetve színvonala; a beruházási piac feszültségei; a beruházói, tervezői és kivitelezői érdekek és érdekeltségek.

Nyomatékosan ki kell emelni, hogy ezek a tényezők nem elkülönülten, egymástól függetlenül, hanem egymással szoros kölcsönhatásban, részint egymást átfedve hatnak; egymás hatását erősítik vagy éppen gyengítik. E tényezők lényegében átfogják a beruházási tevékenység legfontosabb mozzanatait. Mindebből következik, hogy a beruházások kivitelezési idejének jelentős csökkenése könnyen nem biztosítható. A javulás érdekében valamennyi közrejátszó tényező pozitív hatására van szükség. Ez a szükségszerűség megkívánja, hogy a főbb tényezőket külön-külön is elemezzük, feltárjuk azok közvetlen és közvetett (más tényezőkön keresztül) hatását a beruházások kivitelezési idejére. (A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a kivitelezési idő kedvező változása visszahat az azt meghatározó tényezőkre; további pozitív tendenciákat kiváltva, vagy a már meglévőket erősítve.) *Napjainkban egyre többen hangsúlyozzák a beruházások volumenének szerepét a kivitelezési idő csökkentésében.* Elsősorban ezt emeli ki cikkében *Havas Péter* is. A kiemelés jogossága vitathatatlan. A beruházások volumenének kiemelése mellett viszont szeretném a beruházások koncentrációjának a jelentőségét is aláhúzni. Meggyőződésem, hogy ezt a fogalmat elég

¹ *Havas Péter*: A beruházások kivitelezési ideje rövidítésének néhány kérdése. Pénzügyi Szemle, 1975. 7. szám.

Fazekas Róbert: Gondolatok a beruházások kivitelezési idejének lerövidítéséről. Pénzügyi Szemle, 1976. 6. szám.

Tömpe István—Vértés András: A beruházások néhány alapvető kérdése és a kivitelezési idő. Pénzügyi Szemle, 1977. 1. szám.

gyakran pontatlanul, túlzottan leegyszerűsítve használják, ami hibás gazdaságpolitikai következtetésekhez is vezethet. A problémák feltárása érdekében elégtelen csak általában a beruházások szétforgácsoltságáról beszélni, illetve a beruházások koncentrációjának fokozását követelni. A tisztánlátás az összefüggések részletesebb feltárását igényli. Előbb tehát a fogalom tartalmát kell kibontanunk.

A beruházások koncentrációja

A statisztikusok a beruházások koncentrációjának fogalmára a következő — eléggé általánosan elfogadott — definíciót használják:

„A beruházások koncentrációján a beruházások olyan megvalósítását értjük, amelynek során a rendelkezésre álló eszközöket a különböző célok között *nem egyenletesen* — egyenlő arányban — osztják szét, hanem az eszközök számottevő részét kevés számú helyen, illetve néhány ágazatban vagy erőteljes fejlesztésre kijelölt területen, *viszonylag rövid időtartam alatt* (A kiemelések tőlem. Sz. T.) használják fel.”² Ezt a meghatározást alapul véve, a koncentráció négy különböző megjelenési formáját említhetjük meg:

a) Az egyik megjelenési forma a *beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációja*. A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációja megkívánja a beruházások olyan mértékű pénzügyi-anyagi megalapozását, hogy biztosított legyen az adott cél hatékony megvalósítása. Például a termelő beruházásoknál az eszközöket olyan mértékben kell koncentrálni, hogy a leendő üzemben elérhető legyen a gazdaságos termelési volumen, illetve tömegszerűségi fok, ami a műszaki fejlődésnek és a piaci tényezőknek egyaránt függvénye. A műszaki fejlődés kívánalmainak megfelelő üzemméret a különböző ágazatokban más és más. Ezért az olyan ágazatok kiemelt fejlesztése, amelyeknél a beruházási méretek az ágazat technikai természetéből adódóan az átlagosnál nagyobbak (vegyipar, villamosenergia-ipar, bányászat stb.), az adott ágazat változatlan technikai színvonala esetén is a beruházási eszközkoncentráció növekedését vonja maga után.

A beruházási eszközök célirányos koncentrációjának bizonyos mértékű növekedése tehát a műszaki fejlődés és a gazdaság strukturális változásának természetes következménye. Másrészt viszont igaz az is, hogy gazdaságpolitikai eszközeinkkel jelentősen befolyásolhatjuk az eszközkoncentráció mértékét, anélkül, hogy a műszaki és strukturális fejlődés követelményeit megsértenénk. Ezt elsősorban az egyes nagyságkategóriákba eső beruházások számának változtatásával érhetjük el.

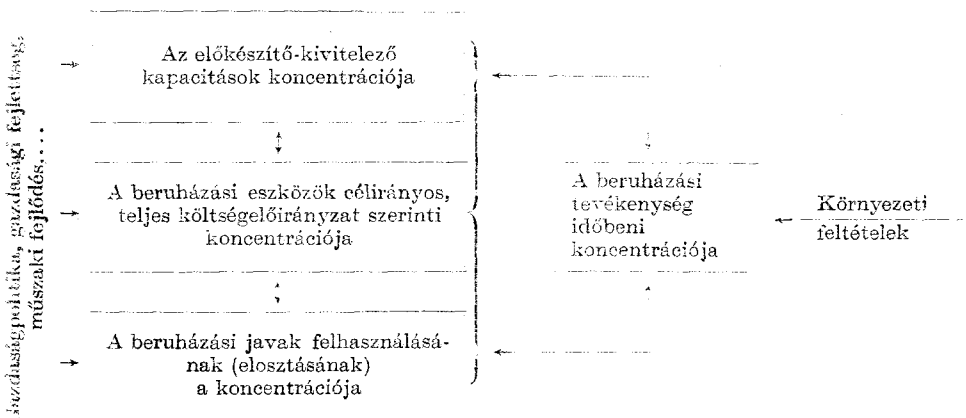
b) A másik megjelenési forma a *beruházási tevékenység időbeni koncentrációja*. A beruházási tevékenység időbeni koncentrációja azt jelenti, hogy az egyes beruházások megvalósítási (vagy szűkebb értelemben: kivitelezési) idejének egybe kell esnie a műszakilag indokolt optimális előkészítési és kivitelezési idővel. Ha az időbeni koncentráció követelménye érvényesül, sikerül a befejezetlen beruházási állományt is indokolt szinten tartani. Ellenkező esetben elhúzódnak a beruházások, növekszik a befejezetlen állomány, ami gazdasági-politikai károkat okoz. (Ezek megismétlésétől, közismert voltok miatt, eltekintek.) A beruházási tevékenység időbeni koncentrációjának megítélésénél elsősorban a nemzetközi tapasztalatokat vehetjük alapul.

² Beruházások és építkezések statisztikája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1973. 116. o. (Szerkesztette: Révfalvy Miklós és Tar József).

c) A harmadik megjelenési forma a beruházást *előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációja*. Az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációja azt mutatja meg, hogy a rendelkezésünkre álló kapacitásokat hogyan osztottuk el a folyamatban levő beruházások között. A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelírányzat szerinti koncentrációja és az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációja között szoros kölcsönhatás van. A beruházási eszközök koncentrációja megkívánja az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációját is. A koncentrációk között összhangnak kell lenni. Ebben az esetben van lehetőség arra (más tényezőket most figyelmen kívül hagyva), hogy a beruházások optimális kivitelezési idő alatt valósuljanak meg. Ha az összhang megbomlott, a kivitelezési idő növekszik.

d) A koncentráció negyedik megjelenési formája *a beruházási javak felhasználásának (elosztásának) a koncentrációja*. A népgazdaság egy adott évben meghatározott volumenű beruházási javakkal rendelkezik. A beruházási javak felhasználásának koncentrációja a folyó évben rendelkezésünkre álló beruházási javak elosztását mutatja a folyamatban levő beruházások között. Így a rendelkezésünkre álló beruházási javakat különböző arányokban oszthatjuk el a már említett beruházások között. Az arányok változása a beruházások megvalósítási idejének változását vonja maga után. Gazdaságpolitikai döntéseinknél a beruházási javak elosztásának arányait — a beruházási eszközök célirányos koncentrációját is figyelembe véve — úgy kell kialakítanunk, hogy azzal segítsük elő a beruházások kivitelezési idejének a csökkentését. Oly módon kell befolyásolnunk a folyamatban levő beruházások számát, a nagyságkategóriák szerinti megoszlását és ezáltal az eszközök célirányos koncentrációjának mértékét, hogy lehetővé váljon a folyamatosan keletkező beruházási javak hatékony elosztása. Megítélésem szerint így a beruházások kivitelezési idejének csökkentése válik lehetővé.

A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelírányzat szerinti és az előkészítő-kivitelező kapacitások, illetve a beruházási javak felhasználásának koncentrációi közötti összhang, vagy annak hiánya elsősorban a beruházások kivitelezési idejére hat. A beruházások kivitelezési idejének változása viszont visszahat; segítheti vagy gátolhatja az előkészítő-kivitelező kapacitások és a beruházási javak további koncentrációját (*ábra*).

A leírtakból megállapítható, hogy a beruházások koncentrációjának különböző megjelenési formái között bonyolult, szoros az összefüggésrendszer. A „koncentrációk” a közöttük levő kölcsönhatásokkal együtt egységes rendszert alkotnak. Ennek a rendszernek az állapota akkor tekinthető optimálisnak, ha a beruházások — jobb híján a nemzetközi tapasztalatok alapján értékelt — műszakilag indokolt idő alatt és a műszaki fejlődés kívánalmainak megfelelő méretben és színvonalon valósulnak meg. A gazdaságpolitikának ezért alapvető feladata, hogy beavatkozásaival a rendszert optimális állapotához közelítse.

Ha megvizsgáljuk a statisztikai adatok alapján a beruházások koncentrációjának összefüggéseit, a következőkre érdemes felfigyelni: van-e alapja annak a követelésnek, amely a „beruházások koncentrálásának” további fokozását kéri, arra hivatkozva, hogy beruházásaink szétforgácsoltak. E probléma felvetésével induljunk ki a beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációjának vizsgálatából. Az adatok szerint beruházási tevékenységünket a beruházási eszközök költségelőirányzat szerinti nagyfokú koncentrációja jellemzi. Ezt jól mutatják az 1974. év elejére vonatkozó adatok is (1. táblázat).

1. táblázat

Az építéssel összefüggő, kivitelezés alatt álló állami beruházások számának és költségvetési összegének megoszlása 1974 elején

Értéknagyság kategóriák (millió Ft)	A beruházások száma	A beruházások költségvetési összege (folyó áron, M Ft)	A beruházások megoszlása	
			darabszám	költségvetési összeg
			szerint (%)	
1— 10	} között	8 052	45,8	2,1
10— 50		32 420	31,8	8,5
50—100		30 345	10,0	7,9
100—500		83 921	9,4	21,9
500 felett		227 941	3,0	59,6
Állami szektor összesen	4251	382 739	100,0	100,0

Forrás: Beruházási-építőipari adatok, 1973. Statisztikai Időszaki Közlemények, 373. kötet. Bp. KSH.

Az adatokból kitűnik, hogy a 4251 építéssel összefüggő, kivitelezés alatt álló beruházás közül 1947-nek a költségvetése 10 millió forintnál kisebb volt, további 1350-nek pedig 10 és 50 millió forint közé esett. Ezek összes költségvetési összege az összes beruházás költségvetési összegének 2,1, illetve 8,5, együttesen pedig 10,6 százaléka. A darabszám szerinti részesedésük viszont 45,8, illetve 31,8, együttesen 77,6 százalék. Ezzel szemben az 500 millió forint költségvetési összeget meghaladó 126 beruházás, amelynek darabszám szerinti részesedése mindössze 3 százalék, az összes költségvetési összegből 59,6 százalékkal rendelkezik. A „Lorenz-hányados”³ értéke 0,823, ami szintén magas fokú koncentrátságra utal.

Egy kiragadott év adataiból természetesen nem tudjuk megállapítani, hogy a beruházási eszközök magas koncentrációja kedvező hatással van-e a megvalósítási időre, illetve a befejezetlen állomány alakulására, vagy sem. Ehhez a koncentráció mértékének időbeni változását és következményeit

³ A koncentráció mérésére gyakran alkalmazzák a Lorenz-hányadost. Értéke 0 és 1 között változhat. Részletesebben a 2. lábjegyzet alatt idézett mű 129. o.

kell elemezni. Ezért nézzük meg, hogyan változott a beruházási eszközök célirányos, költségvetési összeg szerinti koncentrációja és a beruházások befejezetlen állománya az 1966—1975. években. Az erre vonatkozó adatokat a 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat

Az építéssel összefüggő, kivitelezés alatt álló állami beruházások koncentrációja és a beruházások befejezetlen állományának a növekedése

Év	A beruházási eszközök koncentrációja az év elején (Lorenz-hányados)	A beruházások befejezetlen állománya (milliárd Ft)	A befejezetlen állomány aránya az évi beruházások %-ában
1966	0,809	37	76,3
1967	0,801	43	73,0
1968	0,807	48	86,0
1969	0,828	61	80,8
1970	0,842	70	77,7
1971	0,832	85	84,0
1972	0,825	92	89,5
1973	0,874	93	86,4
1974	0,823	108	89,4
1975	0,819	117	82,7

Forrás: „Beruházási, építőipari adatok” kötetek. Bp. KSH.

Az adatok azt mutatják, hogy a beruházási eszközök koncentrációjának növekedése — egy-két év késéssel — a befejezetlen állomány arányának jelentős növekedését vonta maga után. A koncentráció az 1970—73-as években volt a legmagasabb értékű. A befejezetlen állomány aránya pedig az 1971—74-es években volt a legnagyobb.

A beruházási eszközök célirányos koncentrációja és befejezetlen állomány arányának növekedésével párhuzamosan nőtt a beruházások átlagos megvalósítási ideje. Kivívó volt az a növekedés a 25 millió forintos érték alatti és 500 millió forintos érték feletti beruházások esetén. A 25 millió forintos értékhatár alatti beruházások esetén az átlagos megvalósítási idő az 1970—1974. években 49 százalékkal nőtt az 1965—1966. évekhez viszonyítva. Az 500 millió forintos értékhatár feletti beruházásoknál a növekedés 40 százalékos volt. A középső kategóriákban az átlagos megvalósítási idő lényegében nem változott.⁴

A beruházási eszközök célirányos koncentrációjának növekedése még szembetűnőbben emelte a beruházások várható megvalósulási idejét. A vizsgált időszakban először 1968—70-ben tapasztaljuk a koncentráció jelentős színvonalemelkedését, amit 1970-ben a beruházások várható megvalósítási idejének jelentős emelkedése követett (3. táblázat).

A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációjának növekedése tehát a már egyébként is magas várható megvalósulási időket, a két középső kategória kivételével, tovább növelte. Különösen nagy volt a növekedés az 500 millió forint költségvetési összeg feletti nagyberuházások esetében, ahol a várható megvalósulás 6,9 évről 9,2 évre nőtt. Ezek a megvalósulási idők a műszakilag indokolt kivitelezési időt lényegesen meghaladják.

⁴ A szövegben szereplő adatokat a KSH által közölt adatok alapján számítottam.

Az építéssel összefüggő, kivitelezés alatt álló állami beruházások várható megvalósulási idejének alakulása 1969—70. évi adatok alapján

Értéknagyság-kategóriák	A várható megvalósulási idő években kifejezve az		Változás 1969 és 1970 között %-ban
	1969.	1970.	
	évi adatok alapján		
1—10 } millió Ft	2,2	2,4	109,0
10—50 } költségvetési	3,2	3,7	115,5
50—100 } összeg közötti	4,5	4,4	97,6
100—200 } beruházások	4,9	4,9	100,0
200—500 }	5,5	6,5	118,0
500 millió Ft költségvetési összeg feletti beruházások	6,9	9,2	133,0
Állami szektor átlaga	5,2	6,3	121,2

Forrás: Beruházások és állóeszköz-fenntartás a III. ötéves tervidőszakban. Bp. KSH. 1971.

Milyen tanulságokat vonhatunk le az eddigiekből? A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációjának növekedése a beruházási tevékenység időbeni dekoncentrációját, a kivitelezési idő növekedését vonta maga után. A rendszer az egyensúlyi állapottól távolodott, ellentmondások, feszültségek keletkeztek.

Az ok több irányú:

1. Ellentmondás keletkezett a beruházási eszközök célirányos koncentrációja és az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációja között. Az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrációja nem tudta követni a beruházási eszközök túlzott koncentrációját. Az összhang romlásának egyik oka — véleményem szerint —, hogy a 70-es években az indokoltnál jobban emelkedett a beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációja. Ez egyrészt a kisebb (20—25 millió forint költségvetési összeg alatti) beruházások abszolút értelemben vett nagy száma és aránya, másrészt a nagyberuházások (500 millió forintnál nagyobb költségvetésű) viszonylag nagyobb száma és aránya miatt következett be. A nagyszámú kis beruházás előkészítése-kivitelezése viszont az értékarányukhoz viszonyítva jóval nagyobb előkészítő és kivitelező kapacitást kötött le. A jelentős számú nagyberuházás előkészítése-kivitelezése pedig önmagában is az előkészítő-kivitelező kapacitások nagyfokú koncentrációját kívánna meg, de ezt a kisebb beruházásokon szétforgácsolódott kapacitások eleve lehetetlenné tették. Többek között ez a magyarázata annak, hogy a kivitelezési, valamint a várható kivitelezési idők éppen a legalacsonyabb és legmagasabb értéknagyság-kategóriákban nőttek legjobban. Az is igaz, hogy az előkészítő-kivitelező kapacitások fejlesztése, műszaki színvonala még ma is elmarad a kívánalmak mögött. A gépesítés lassú üteme, a szervezetlenség, a munkafegyelem hiányosságai és az ezekből fakadó kapacitás-kihasználatlanság önmagában is megnehezíti az előkészítő-kivitelező erőik megfelelő koncentrációját. A megoldás — a kivitelezési idő csökkentésére való törekvés — kettős feladatot jelent:

a) A beruházási eszközök célirányos, teljes költségelőirányzat szerinti koncentrációját nem növelni kell, hanem egyenletesebbé tenni. Ezt első-

sorban a kisebb beruházások számának és arányának a csökkentésével kell elérni. Meggondolandó, nem volna-e célszerű a nagy beruházások számának a csökkentése is.

b) Az előkészítő-kivitelező kapacitások koncentrálásának érdekében helyes, ha azok műszaki-szervezettségi színvonalát emelik. Olyan elszámolási-ösztönzési rendszer kialakítása válik szükségessé, amely a kivitelezőket erőik koncentrálására ösztönzi.

2. A beruházási javak elosztása sem tudott igazodni a beruházási eszközök költségelőirányzat szerinti koncentrációjához. Évről-évre annyi és olyan költségelőirányzatú beruházást indítottunk, amely rendszeresen meghaladta erőnket. Jól szemlélteti ezt az a tény, hogy az építéssel összefüggő, kivitelezés alatt álló állami beruházások költségvetési összege 1970-ben 2,9; 1971—1972-ben 3,1; 1973-ban 3,3; 1974-ben pedig már 3,4-szerese volt a szocialista szektor adott évi összes beruházásainak. Ilyen esetben, amikor a gazdaságpolitikai döntéseink következményeként erőnkhez mérten sok beruházást indítunk, eleve rossz hatékonysággal tudjuk a javak elosztása révén a kivitelezési időt befolyásolni. Az elosztás oldaláról közelítve, az okozott problémát, hogy több fejlesztési pénz keletkezett, mint amennyit anyagilag is le lehetett fedezni beruházási javakkal, illetve kivitelező kapacitással. Külkereskedelmi mérlegünk romlását is előmozdította a pénzügyi eszközök és a beruházási javak egyensúlyhiánya. Az említett egyensúlyhiány ösztönözte a kivitelezőket, hogy olyan beruházásokat fogadjanak el, amelyekre nem voltak felkészülve, következésképpen a kivitelezési határidők sem voltak összhangban a tervekkel. A megfelelő előkészítési hiánya a beruházási program gyakori módosítását (ez a nagyberuházásoknál is többször előfordult) és leállásokat vont maga után. Mindez a kivitelezési idő további növekedését idézte elő.

a) A kivitelezési idő csökkentése érdekében tehát mérsékeltebb ütemben és volumenben helyes indítani új beruházásainkat.

b) A jövedelem- és hitelpolitika révén egyensúlyt kell teremteni a pénzügyi eszközök és a beruházási javak termelése és külkereskedelmi forgalma, valamint az előkészítő-kivitelező kapacitások nagysága között.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a felsorolt főbb ellentmondások hatására romlott az összhang a koncentráció különböző formái között, ami végső soron a beruházási tevékenység nagyfokú időbeni dekoncentrációjával, a kivitelezési idők növekedésével járt. A koncentráció különböző formái közötti összhang megteremtésére fokozott figyelmet kell fordítanunk a jelenlegi, V. ötéves tervünk teljesítése közben is. Ezt a fokozott figyelmet elsősorban az indokolja, hogy az V. ötéves tervben számottevően nő az egyedileg valóban „nagyberuházás”.⁵ Míg a IV. ötéves tervben 8 beruházás volt, az V. ötéves tervben már 15 beruházás lesz 5 milliárd forintnál nagyobb értékű. A legnagyobb értékű beruházás pedig 11,5 milliárd forintról több mint 20 milliárd forintra nő. Ennek a beruházási programnak a megvalósítása, minden más tényező kedvező alakulását is feltételezve, csak a koncentrációs formák összhangjának javításával lehetséges.

⁵ L. Tar József: Feladataink a beruházási tevékenység hatékonyságának növelésében. Társadalmi Szemle, 1976. 8—9. szám.